

Juhász Imre

Ki volt Gönczy Pál (1817–1892)?

Gönczy-emlékszoba Hajdúszoboszlón

A nagy pedagógus Hajdúszoboszlón látta meg a napvilágot. Nádfedeles szülőházát, ahol gyermekéveit töltötte, az elmúlt évtizedekben számolta fel a kollektív közöny. Szüleit hat gyermekkel áldotta meg a sors. A gyors felfogású legidősebb gyermek családjától kiváló képességeken kívül nagy munkabírást és szorgalmat örökölt. Sokoldalú tehetsége, kreativitása már az iskola padjában megmutatkozott. A helyi iskoláztatás után tanulmányait Debrecen ősi Kollégiumában folytatta, ahol a bölcsészettel ismerkedett. Rövid tanítóskodás után szinte már az első évektől kereste a megoldásokat a korabeli népoktatás ezernyi problémájára. Pályafutásának első próbaköve a Hajdúböszörmény melletti Zeleméren, Karap Sándor és Diószegi Sámuel birtokán létrehozott Árva-nevelő és Gyámintézet megszervezése és irányítása volt. Az előkészület során ez tette számára lehetővé a svájci tanulmányutat, ahol módjában állt megismerkednie Pestalozzi (1746–1827) pedagógiai elveivel, s részben annak gyakorlati megvalósításával. 1845-től az intézet valamivel több mint három éven át eredményesen működött, de szabadságharcunk nehézségei nyomán a humánus vállalkozás megszűnt.

Az 1867-es kiegyezés idején felkínált lehetőség még a korábbinál is nagyobb kihívásnak bizonyult. Eötvös József és munkatársai ajánlatára a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba került, ahol kezdetben osztálytanácsos, miniszteri tanácsos, végül államtitkár lett. A minisztérium valamennyi tisztviselője előtt rendkívül nehéz feladatok tornyosultak. Kiépítetlenek voltak a szervezeti keretek, hiányoztak a tanügyigazgatási tapasztalatok, küzdeni kellett a feudális erők ellenállásával. A minisztérium azonban vállalta a népiskolai törvény megalkotását és elindítását a megvalósítás útján. Az ellenzék által hevesen támadott törvényjavaslat országgyűlési vitájában ugyan közvetlenül nem vett részt, de végleges formába öntésénél, még inkább gyakorlati megvalósításában kimagasló szerepet játszott.

Irányító munkája során elkészítette a népoktatás szervezetére vonatkozó útmutatásokat, szervezeti szabályzatokat, rendtartási nyomtatványokat. Munkájával országosan megalapozta a közoktatási rendszer adminisztrációs szervezetét. Az oktatás színvonalának emelése érdekében valósággal új korszakot nyitott a szemléltető eszközök gazdagításában. Gönczy Pál pedagógiai koncepciójában eljutott a tankötelezettség bevezetéséig. Állásfoglalása szerint „joga van az államnak követelni, s kötelessége eszközölni, hogy minden polgára, nevelés és oktatás útján a közmíveltség bizonyos fokára eljusson.” A tanítóssággal kapcsolatos elvárásai magas szintűek voltak, s meggyőződéssel hirdette: „...ki nem lélekből tanító, nem tanító!”

Pestalozzi nyomán igen fontosnak látta a munkával munkára nevelést. E törekvés realizálását a népiskolai gyakorlókertek létesítésével és a művelődési anyag bővítésével látta elérhetőnek.

Gönczy Pál öt évtizedes, eredményekben gazdag tanügyi munkásságával fáradszaktalanul tevékenykedett, a maga korában újat, korszerűt alkotott a polgári jellegű népoktatás megalapozása terén.

A város legrégebbi iskolája, a hajdani 1. Sz. Általános Iskola, 1975 májusában vette fel Gönczy Pál nevét. Az intézmény döntését nem csupán a névadó szellemi nagysága indokolta, hanem helyi születése és itteni diákoskodása is. Az iskola évszázadokon át meghatározó szerepet játszott a hajdúváros oktatásában, kultúrájában és közéletében egyaránt.

A névadó ünnepség alkalmából a Gönczy-emlékszoba is megnyílt, s némileg frissítve mind máig megtekinthető. A kiállítás berendezése, mely fotók, dokumentumok, családi emlékek, korabeli tankönyvek, szemléltető eszközök felhasználásával mutatja be a névadó életét és munkásságát, az oktatási intézménnyel együttműködve a Bocskai István Múzeum anyagából készült. Azóta a rendszeresen ismétlődő Gönczy-napoknak, valamint ünnepélyes megemlékezéseknek, bemutató foglalkozásoknak és kulturális rendezvényeknek szolgál helyszínül.

Az emlékszoba kiállítását valósággal uralja a névadó ceruzarajzos portréja, melynek készítője Újházy J. és Peitl A. A faragott keretű művészi alkotás mérete: 80 x 100 cm.

A nagy értékű alkotással, értékes visszaemlékezésekkel és családi fényképekkel, dokumentumokkal Gönczy Pál két unokája, Csiky Erzsébet és Etelka nyugdíjas budapesti tanárnők gazdagították Hajdúszoboszló múzeumát.

A nagy pedagógus híres művei közül látható *ABC-s könyvének* 1881. évi kiadása, mely két fejezetből áll. A kisbetűk (írott, nyomtatott) megtanítására épül a nagybetűk íratása és olvastatása. A tanítandó betűt szavak (fogalmak), példamondatok és általában rövid olvasmányok követik. A kiváló pedagógiai érzékkel szerkesztett tankönyv figyelembe vette a gyermekek felfogóképességét, érdeklődési körüket és szellemi fejlődésük igényeit. Épített a fantáziára, az érdekességre és a sokszínűségre. A felölelt fogalmak a valóságos világ megismertetésére vonatkoznak, jelentősen fejlesztették a gyermekek látókörét. Tankönyve a munka szeretete mellett az élet s a természet szépségét hirdeti.

Kiállított művei közül ott látjuk a *Népiskolai épülettervek* című munkáját. Az iskolaépület berendezésénél esztétikai és egészségügyi szempontokra is felhívta a figyelmet. Szerinte az épület külalakja, környezete nagy befolyást gyakorol a gyermek ízlésére. Állandósítja bennük a „szép és a tiszta” iránti igényt. Tervrajzot készített az iskolaudvar és a kert kialakításához is.

Saját mérései alapján – a külföldi tapasztalatokat is felhasználva – kiszámította a gyermekek átlagos testi nagyságát és ehhez alkalmazkodva tervezett iskolai padokat. A padok készítésével kapcsolatban külön hangsúlyozta, hogy a gyermekek testi fejlődését szem előtt kell tartani, és törekedni kell arra, hogy az iskolai bútorok segítségével „testök ne csak épségben maradjon, hanem szabadon is fejlődhessék”.

Művei közül feltétlenül említésre méltó a magyar kartográfia történetének mindmáig becses alkotása, a „Magyarország Megyéinek Kézi Atlasza”. A térkép-sorozat, melynek tervezője Gönczy Pál, rajzolója Kogutowicz Manó volt, Pastser Károly és fia kiadásában látott napvilágot. Később a kiadás évének feltüntetése nélkül dr. Thirring Gusztáv szöveges bevezetőjével lényegében hasonló térkép-sor jelent meg „Magyarország Kézi Atlasza” címen. A 19 oldalas szöveges részben hazánk legjelentősebb természeti, gazdasági, közművelődési adatait közli, majd nagyjából hasonló felépítésben Budapest és a 63 vármegye rövid leírása következik, kiegészítve Fiume (és kerülete), valamint „Horvátország – Szlovénország megyéinek jellemzőivel. Ezt követi a Gönczy Pál tervezte 75 térképlap.

Gönczy Pál azok közé tartozik, akik a pedagógiában is felismerték, és tudatosan hirdették a sajtó jelentőségét, „...a szellemi közeledés hatalmas emeltyűje a sajtó” – vallotta. 1853-ban ilyen megfontolások alapján vállalta el az Ifjúság Lapja szerkesztését. Az újság lapjait a szülők és gyermekek is haszonnal forgathatták. Írásaiban a jellemnevelés mellett mindig ott találjuk az értelmet gazdagító szándékot is, hiszen a tanulást, az ismeretszerzést a „legjobb magvetésnek” tekintette. Ezt a célt szolgálta „A kis természetbúvár” című cikksorozat. A egyes rovatban találos kérdéseket és feladványokat is megoldhattak az érdeklődők. Mindkettőben a természettudományok köréből elsajátított ismeretek gyakorlati felhasználására sorol példákat.

Olvasóink számára csupán ízelítőt kívántunk adni az emlékszoba néhány értékéről. Olyanokról, amelyek jó pedagógiai érzék, magyarázat mellett elősegítik a felnövekvő nemzedék régmúltba tekintését. A tapasztalatok szerint különösen az alsó tagozatosok figyelmét kötik le a látottak. A kiállítás három évtizedes fennállása példaértékű is lehet két intézmény tartós együttműködésére.

